

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ірина ГРИЦАЙ

професор кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-5467-839X>

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

Воєнний стан значно змінює суспільні відносини, впливаючи на розподіл соціальних ролей, доступ до ресурсів, рівень безпеки та права громадян. Гендерний вимір цих змін є критично важливим, адже війна загострює існуючі нерівності між чоловіками та жінками, створюючи додаткові виклики для окремих груп населення. Воєнний конфлікт призводить до трансформації гендерних ролей: чоловіки частіше залучаються до бойових дій, тоді як на жінок покладається більша відповідальність за підтримку сім'ї, волонтерство та соціальну роботу. Крім того, жінки та дівчата нерідко стають жертвами гендерно-зумовленого насильства, що посилюється в умовах збройного конфлікту.

Одним із найбільш загрозливих наслідків війни є зростання випадків сексуального насильства, торгівлі людьми, примусової проституції та експлуатації. Військові конфлікти створюють умови, за яких безкарність за злочини проти жінок і дівчат зростає, а доступ до механізмів правового захисту стає обмеженим. Жінки, які вимушено залишають свої домівки, стають особливо вразливими до ризиків сексуального насильства з боку військових, членів незаконних збройних формувань, а інколи навіть миротворчих сил. Згідно зі звітами ООН та міжнародних правозахисних організацій сексуальне насильство використовується як воєнна тактика, спрямована на підірив морального духу населення, руйнування соціальної структури та приниження ворога. У багатьох конфліктах сексуальне насильство не лише залишається безкарним, але й ігнорується як проблема, оскільки жертви часто бояться повідомляти про злочини через стигматизацію та страх помсти [1, с. 123–130]. Крім того, війна підвищує ризик торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми. Порушення соціальних зв'язків, економічна нестабільність та масове переміщення населення створюють умови для злочинних угруповань, що займаються експлуатацією у сфері примусової праці та сексуальних послуг.

В умовах воєнного стану значна частина чоловічого населення є залученою до військових дій, що автоматично покладає додаткове навантаження на жінок. Жінки змушені брати на себе основну відповідальність за догляд за дітьми, людьми похилого віку та пораненими. Вони часто поєднують це з волонтерською діяльністю, збором гуманітарної допомоги, організацією тимчасових прихистків для внутрішньо переміщених осіб. Таке навантаження негативно позначається на фізичному та психологічному здоров'ї жінок, адже вони мають обмежений доступ до медичних послуг, відчувають емоційне вигорання та перебувають у стані постійного стресу. Попри це, суспільство нерідко сприймає таку працю як «природну» або «очікувану», що призводить до відсутності підтримки та відповідного соціального забезпечення. Економічна ситуація під час війни суттєво погіршується, що впливає на можливості працевлаштування та доступ до фінансових ресурсів. Жінки частіше працюють у сферах, що найбільше страждають від війни, як-от: освіта, охорона здоров'я, соціальна робота, малий бізнес. Закриття підприємств, руйнування інфраструктури та відсутність стабільних джерел доходу змушують жінок шукати альтернативні шляхи заробітку, часто в умовах експлуатації та дискримінації. Значна частина жінок – вимушених переселенок стикається з труднощами в пошуку роботи через стереотипи щодо їхніх професійних навичок, складнощі з визнанням дипломів за кордоном, відсутність підтримки в догляді за дітьми.

Крім того, зростає ризик економічного насильства, коли жінки стають фінансово залежними від партнерів, волонтерських організацій або державної допомоги. Війна суттєво змінює роль жінок у військовій сфері. Хоча традиційно військова служба сприймається як «чоловіча» професія, все більше жінок беруть участь у бойових діях, виконують роль медиків, операторів безпілотних літальних апаратів, військових інструкторів. За офіційними даними Міністерства оборони України, станом на 2023 р. у Збройних Силах України проходило службу понад 60 тис. жінок, з яких майже 5 тис. брали безпосередню участь у бойових діях. Однак гендерні стереотипи залишаються сильними навіть у військовій сфері. Жінки нерідко стикаються з упередженим ставленням з боку командування та колег, обмеженими можливостями кар'єрного зростання, дискримінацією у забезпеченні спорядження та медичних послуг. Наприклад, військова форма та екіпірування переважно розроблені з урахуванням чоловічої анатомії, що створює додаткові труднощі для військовослужбовиць. Як чоловіки, так і жінки переживають сильний стрес під час війни, однак способи його переживання та соціальна підтримка різняться залежно від гендерних особливостей.

Чоловіки частіше відчувають тиск щодо виконання традиційної ролі «захисника», що може призводити до психологічного вигорання, посттравматичного стресового розладу та агресивної поведінки. Жінки ж частіше страждають від депресії, тривожних розладів через втрату близьких, нестабільність ситуації та надмірну відповідальність за родину. Попри це, доступ до психологічної допомоги є обмеженим, особливо для військових, постраждалих районів та з-поміж внутрішньо переміщених осіб. Також існує певна культурна стигматизація звернення за психологічною підтримкою, особливо серед чоловіків, що ускладнює подолання кризових станів. Гендерні виклики під час воєнного стану мають багатогранний характер, охоплюючи питання безпеки, економіки, соціального забезпечення та психічного здоров'я [2, с. 695–699]. Війна загострює існуючі нерівності, підвищує рівень насильства проти жінок та дітей, створює нові загрози для чоловіків, які стикаються з мобілізацією та соціальними очікуваннями щодо виконання ролі «захисника». Водночас вона надає можливості для перегляду гендерних ролей, підвищення видимості жінок у секторі безпеки та створення більш інклюзивної політики. Для забезпечення рівності необхідно враховувати гендерний вимір у процесі ухвалення рішень, розвивати механізми захисту жертв насильства, підтримувати економічну самостійність жінок та забезпечити доступ до психологічної допомоги.

Посилення гендерної рівності в умовах воєнного стану є важливим аспектом державної політики, що сприяє зміцненню соціальної стійкості та економічного розвитку країни. Війна змінює традиційні гендерні ролі, що відкриває можливості для впровадження більш інклюзивних політик, спрямованих на подолання дискримінації та створення рівних можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Одним із ключових напрямів є розширення участі жінок у політичному та військовому управлінні, оскільки гендерно збалансовані рішення часто є ефективнішими та враховують потреби всіх верств населення. Важливу роль відіграє реалізація Національного плану дій щодо виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», який передбачає розширення можливостей жінок у сфері безпеки та оборони, а також їхню активну участь у процесах миротворення та післявоєнної відбудови. Для цього необхідно впроваджувати програми навчання, підвищення кваліфікації та створення умов для кар'єрного зростання жінок у секторі безпеки.

Важливим напрямом є розбудова правозахисних механізмів, що сприятимуть захисту жінок від гендерно-зумовленого насильства, яке загострюється в умовах збройного конфлікту. Для цього необхідно вдосконалювати законодавство, створювати спеціалізовані кризові центри допомоги постраждалим, посилювати відповідальність за злочини на ґрунті статевої дискримінації, а також забезпечувати комплексну підтримку жертвам насильства, включно з юридичними, соціальними та психологічними послугами. Особливої уваги потребує навчання правоохоронців та військових щодо запобігання насильству, а також впровадження ефективних механізмів контролю та реагування.

Не менш важливим є розширення економічних можливостей жінок, особливо тих, хто втратили роботу або змушені були покинути місце постійного проживання через воєнні дії. Державні програми підтримки жіночого підприємництва, створення нових робочих місць, розвиток дистанційної зайнятості та навчальні програми з перекваліфікації сприятимуть економічній інтеграції жінок та їхній фінансовій незалежності [3, с. 129–132]. Особливу увагу слід приділити розширенню доступу жінок до фінансових ресурсів, зокрема грантів,

пільгових кредитів та державних субсидій на відкриття бізнесу.

Гендерний підхід повинен бути інтегрований у всі аспекти державної політики, включно з освітою, охороною здоров'я, правосуддям та соціальним захистом. Важливо розвивати програми гендерної освіти, спрямовані на подолання стереотипів та формування культури рівноправності серед молодого покоління. Просвітницькі кампанії, що висвітлюють проблеми гендерної дискримінації та сприяють активному залученню жінок у різні сфери суспільного життя, допоможуть змінити традиційні уявлення про роль чоловіків і жінок у кризових умовах.

Міжнародний досвід доводить, що гендерна рівність є важливим чинником відновлення та стабілізації суспільства після конфліктів. Країни, які активно залучали жінок до процесів мирного врегулювання, мали більш ефективні механізми подолання наслідків війни, швидше адаптувалися до нових викликів та змогли забезпечити більш стійкий розвиток. Україна також має використовувати цей досвід, залучаючи міжнародних партнерів до реалізації гендерночутливих програм та посилюючи співпрацю з міжнародними організаціями у сфері прав людини.

Гендерні питання у кризових умовах набувають особливого значення, оскільки війна не лише загострює існуючі нерівності, але й відкриває можливості для їх подолання. Впровадження комплексних заходів із забезпечення гендерної рівності сприятиме зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню ефективності державного управління та покращенню економічного становища країни. Ключовими напрямками мають стати залучення жінок до процесів ухвалення рішень, боротьба з гендерно-зумовленим насильством, створення рівних економічних можливостей та інтеграція гендерної політики в усі сфери суспільного життя. Війна не повинна стати причиною відкату в правах і можливостях жінок, а навпаки, має бути каталізатором для створення більш справедливого та рівноправного суспільства. Україна має всі передумови для того, щоб післявоєнна відбудова була не лише економічно ефективною, а й соціально інклюзивною, забезпечуючи рівні можливості для всіх громадян, незалежно від статі.

1. Чупіс А. Жінки у військових конфліктах та в повоєнній розбудові миру: світовий та український досвід. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 1 (56). С. 123–130.
2. Шопіна І. М. Проблеми забезпечення гендерної рівності в умовах правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 12. С. 695–699. URL : <https://ap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/117.pdf>
3. Орловська І. Еволюція гендерної рівності в Україні в умовах воєнного часу. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 черв. 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 129–132.

Людмила ДОБРОБОГ

професор кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-7149-7697>

**ПРАВО, ГЕНДЕР ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Сьогодні немає необхідності доводити актуальність досліджень з гендерної тематики вітчизняними науковцями. Адже ментально-національні традиції українського народу свідчать про те, що жінки завжди займали особливе місце в суспільному житті держави. Маємо класичний приклад княгині Ольги. Разом з тим воєнна агресія російської федерації проти України поставила нові виклики перед сектором безпеки та оборони нашої держави, зокрема щодо гендерної рівності в лавах Збройних Сил України, імплементації стандартів НАТО в діяльність ЗСУ (крізь призму гендерної рівності). Статистичні дані свідчать про те,